

ד"ר ישראל כץ

דין "מסיר המונע" – ממקורותיו של דין הגוסס ועד ימינו

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. מקורות הדין
- ג. פסק הרמ"א בשולחן ערוך ופרשנותו
- ד. פסיקת ההלכה

א. הקדמה

"וכן אסור לגרום למת שימות מהרה כגון מי שהוא גוסס זמן ארוך ולא יוכל להפרד אסור להשמיט כר וכסת מתחתיו מכח שאומרים שיש נוצות מקצת עופות שגורמים זה וכן לא יזיזו ממקומו וכן אסור לשים מפתחות ביהכנ"ס תחת ראשו כדי שיפרד.

אבל אם יש שם דבר שגורם עיכוב ביציאת הנפש כגון שיש סמוך לאותו בית קול דופק כגון חוטב עצים או שיש מלח על לשונו ואלו מעכבים יציאת הנפש מותר להסירו משם דאין בזה מעשה כלל אלא מסיר המונע"¹.

דין זה של הרמ"א נתכנה דין "מסיר המונע". דין זה הוא מהדינים הבסיסיים בדיני הגוסס, רוב הפוסקים שעסקו במהלך השנים בדינים של גוסס, חולה סופני, טיפול בהם והימנעות מטיפול בהם התבססו על דין זה. במאמר זה אנסה לעמוד על מקורות הדין. הפירושים השונים שהוא קיבל במהלך הדורות וכן על משמעויותיו בימינו.

ב. מקורות הדין

כדי להבין כראוי את פסק הרמ"א נביא קודם את מקורות הדין. שנינו באב"ר רבתי²:

"הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו אין קושרין לחייו ואין פוקקין נקביו... ואין מעמצין את עיניו והנוגע בו הרי זה שופך דמים למה הדבר דומה לנר המטפטף כיון שאדם נוגע בו מיד נכבה".

1. רמ"א שו"ע יורה דעה סימן שלט סעיף א.
2. מובא ברי"ף על מו"ק ט"ז ע"ב. ראוי לציין שיש מספר הבדלים בין המובא שם לבין הנוסח במסכת שמחות על פי מהדורת היגער – תל אביב תש"ט. שם בין השאר מפורש ש"הנוגע בו ומזיזו הרי הוא שופך דמים". ועוד הבדלים רבים בנוסחים.

כדי להבין דין זה וגם כדי לעמוד על משמעותו ומשמעות הדינים הנגזרים ממנו יש להבין מיהו הגוסס. אם ננסה לברר זאת על פי ההקשר הדין שדין זה פותח את מסכת אבל רבתי ובהמשך מגיעים דיני המאבד עצמו לדעת ודיני קבורה. אם נעיין בפעולות המדוברות כאן נראה שמדובר במעשים שהיו עושים כחלק מהכנת הגופה כמו פקיקת הנקבים או במעשים המובילים באופן קרוב מאוד למוות כמו עצימת עיניים. נראה אם כן שמדובר בשלב סמוך יחסית למוות. חלק מהמעשים גם נאסרו משום שיגרמו לטירוף דעת החולה³.

אם ננסה לפתור שאלה זו על ידי בירור לשוני של המילה גוסס ניתקל בקושי גדול, שכן לא ברור כלל מה מקורה או מה משמעותה היסודית⁴.

גם בין הרופאים עניין הגדרת הגוסס אינו ברור וגדולי הרופאים יראי השמים מציעים מספר פירושים אך מעידים שאינם יודעים מהו גוסס⁵.

בחלק מהפרשנים וגם בדברי הראשונים⁶ מובא פירוש של קול הבוקע מהגרון או היצרות בחזה וליחה. לפי פירוש זה חשבתי להציע שמדובר במצב המוכר בימינו לרופאים וקרוי Death rattle. מדובר בקול רעש כמין חרחור מגרוננו של החולה הקרוב למיתה. רעש זה נובע מהצטברות הפרשות מדרכי נשימה או רוק שהחולה כבר לא מסוגל לפנות⁷. כמובן שלמעשה אין לסמוך על הצעה זו ולנהוג לפי השלכותיה, ננסה בהמשך לבאר כיצד הגדירו הפוסקים מצב זה.

הדין באבל רבתי הוא שאין לעשות שום מעשה בגוסס שיקרב את מותו. מדובר על פעולה אקטיבית שלנו וכדי להעביר זאת ללשון ימינו ניתן אולי לדמות זאת למה שמכונה "המתת חסד". פעולה שתקרב מיתת החולה.

המקור הבסיסי הבא הוא בספר חסידים⁸:

"אין גורמין לאדם שלא ימות מהרה. כגון שהיה אחד גוסס והיה קרוב לאותו בית חוטב עצים ואין הנשמה יכולה לצאת, מסירים

3. בית יוסף על טור יורה דעה תחילת סימן שלט.

4. התייעצתי בעניין זה עם גיסתי תמר כץ מן האקדמיה ללשון העברית. לדבריה קשה לראות קשר בין המילה 'גוסס' המוכרת לנו מלשון חז"ל, לבין מילים עבריות אחרות משורשים קרובים (כגון שם התואר גס או הפועל מגיס, המציינים עניינים אחרים לגמרי). למילה 'גוסס' גם אין מקבילות בשפות שמיות הקרובות לעברית. היו שניסו לחפש את מקורה במילים רחוקות יותר בשפות השמיות (כגון המילה הסורית 'גוז' שמשמעותה קשורה ללקיחה בשבי) או בשפות רחוקות יותר (כגון פרסית), אך נראה שדעות אלו אינן מקובלות במחקר.

5. ראה למשל נשמת אברהם יורה דעה סימן של"ט וכן באנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך נוטה למוות שם מסביר פרופ' שטינברג שאין בחז"ל ובספרות הראשונים מידע על סימני גסיסה.

6. עיין במקורות שהביא נשמת אברהם לעיל וביניהם פיהמ"ש לרמב"ם ערכין א,ג.

7. Respiratory tract secretions in the dying patient: a retrospective study.

Kass RM; Ellershaw J, *J Pain Symptom Manage* 2003 Oct; 26(4):897-902.

8. ספר חסידים סימן תשכג.

החוטב משם. ואין משימין מלח על לשונו כדי שלא ימות. ואם גוסס אומר שאינו יכול למות עד ששימוהו במקום אחר, אל יזיזהו משם".

בעל ספר חסידים מתיר להסיר גורם שמעכב המוות כמו החוטב עצים סמוך למת, ואוסר לעשות פעולה שתגרום לעיכוב המוות כמו הנחת גרגר מלח. בלשון ימינו היינו אומרים אולי שאוסר לתת טיפול שיאריך הגסיסה ומתיר אף להפסיק טיפול כזה. עם זאת, בסיום דבריו אוסר להזיז החולה ממקומו כדי לאפשר לו למות וזה נראה מנוגד לדבריו הקודמים ודורש ביאור. בשלטי גיבורים⁹ דן בפסיקת בעל ספר חסידים ומתייחס לקושי זה.

השאלה שהוא מעלה היא האם מותר להסיר מתחת ראש הגוסס כר מלא נוצות שנראה לדעת הסובבים שמעכב מיתתו. במקרה זה יש לכאורה גורם שמעכב המוות אך הסרתו תלויה גם בהזזת הגוסס, אלו ממש צדדי ההתלבטות שהעלנו בדברי ספר חסידים. הרב נתן איש איגרא התיר זאת.

השלט"ג רצה לאסור ונסמך על האיסור להזיז הגוסס ממקומו של בעל ספר חסידים. הוא מעלה את הסתירה שהצגנו בדברי ספר חסידים ומציע ליישבה כך:

"לעשות דבר שיגרום שלא ימות מהרה אסור" כגון לחטוב עצים ולשים מלח ודברים כאלו. גם מותר "להסיר הגרמא ההוא". אבל "לעשות דבר שיגרום מיתתו מהרה ויציאת נפשו אסור, ולכן אסור לזוז הגוסס ממקומו" ומדגים זאת גם בהנחת מפתחות ביהכנ"ס מתחת ראש הגוסס.

ניתן להסביר זאת כך, הגוסס נמצא בתהליך לקראת מותו, כל פעולה שתזוז את מותו נאסרה, מנגד גם כל פעולה שמעכבת מותו בשלב הזה אסורה ואם בוצעה ניתן גם לעשות לביטולה או הסרתה. בדרכי משה¹⁰ מביא דברי השלט"ג כלשונם.

ג. פסק הרמ"א בשולחן ערוך ופרשנותו

בראש הדברים הבאנו את הרמ"א כלשונו, וכשנעיין בדבריו נבחין כי בתחילה מביא דברים שיש לאסור – דברים שגורמים לגוסס למות מהרה:

1. להסיר הכר.

2. להזיזו.

3. להכניס מפתחות תחת ראשו.

הביא כל הדוגמאות כמו בשלט"ג וספר חסידים

ומנגד מתיר להסיר גורמים שמעכבים יציאת הנפש:

9. על הרי"ף לעיל (הע' 2).

10. על הטור יורה דעה סימן שלח.

1. חוטב עצים

2. מלח על לשון

ומסביר "דאין בזה מעשה רק מסיר המונע".

נושאי הכלים על הטור והשולחן ערוך מנסים להסביר מה ההבדל המהותי בין מה שנאסר למה שמותר.

הדרישה¹¹ מבאר שכל מה שנאסר נאסר רק משום שמזיזים את הגוסס. ומציע גם שהשלט"ג עצמו סובר שיש להתיר לשמוט הכר בנחת.

על סמך נימוק זה, שהאיסור הוא בתזוזה, דנים נושאי הכלים גם בהסרת המלח:

הט"ז¹² רצה לאסור משום שגם גורם תזוזה.

והש"ך¹³ שם מסביר שנענוע קל כזה אינו כלום ולכן מותר.

בבית לחם יהודה¹⁴ מבאר שכיון שהניחו המלח לא כדין מותר להסירו. זהו תירוץ שלפיו מותר יהיה אפילו להזיז הגוסס אם עשו בו פעולה שלא כהוגן ואנו רוצים לבטלה.

לפי כל הפירושים הללו יש כאן מצב אחד – והוא אדם גוסס, ודין אחד – אסור להזיזו, המודגם בכמה אופנים. מצד שני מותר להסיר גורמים המעכבים את יציאת נפשו. אם ננסה ליישם זאת לרפואה של ימינו נאמר לכאורה שבגוסס מותר לעשות פעולות שונות בלי לגעת בו, לכאורה כמו למשל לנתק את מתג החשמל של מכונת ההחייאה.

אחרוני דורנו שדנו בדברי הרמ"א מפרשים בדבריו שיש כאן שני סוגי פעולות הנבדלים זה מזה באופן מהותי ולא רק בעניין התזוזה.

הרב חיים דוד הלוי¹⁵ מבאר שעניין איסור ההזזה אינו מיוחדש וכבר בשולחן ערוך נתבאר. הרמ"א, לעומת זאת, מחדש שיש הבדל בין שני מצבים:

1. אדם שעוד לא הגיע זמנו למות בו נאסר כל מעשה שיקרב מיתתו כולל תזוזה ומעשיים סגוליים (הנחת מפתח, הסרת נוצות).

2. אדם שהגיע זמנו למות – בו מתיר הרמ"א הסרת כל גורם המעכב מיתתו כולל למשל ניתוק ממכונת הנשמה.

מיהו אותו אדם שאפסו סיכוייו – הרב הלוי אינו עוסק בהרחבה בהגדרות אך מדבר על אדם המגיע במצב קשה מאוד לבית החולים ומיד מנשימים אותו ואז מתברר שבעצם אין סיכוי להצילו והוא ימות בקרוב באופן ודאי.

11. על הטור שם ס"ק א.

12. שר"ע שם ס"ק ב.

13. בנקודת הכסף שם.

14. שם.

15. ניתוק חולה שאפסו סיכוייו לחיות ממכונת הנשמה. תחומין ב, עמודים 297-305.

מצב כזה אינו נדיר והפסק של הרב הלוי מאפשר לצוות הרפואי, לרב ולמשפחה לאפשר ברגע הנחוץ את הטיפול המקסימלי וברגע שיתברר שאין סיכוי להציל החולה או ניתן יהיה להפסיק לטפל. הפסיקה הזו מאפשרת להימנע מההחלטה הקשה שלפעמים נדרשת מבני המשפחה האם להנשים את החולה כעת או לא. מדברי הרב הלוי נראה שמתייחס לחולה שמחוסר הכרה ואין לו שום סיכוי להגיע למצב בו יוכל לחזור לחיים מלאים.

גם הרב ולדנברג¹⁶ דן בהרחבה בדין מסיר המונע. לדבריו נראה שהרמ"א מכון לחלק בין שני מצבים:

1. אם עדיין יש לאדם חיות עצמית אסורה כל פעולה שתפגע בכך.
 2. אם אין לו כבר חיות עצמית אז מותר להסיר כל גורם המעכב מיתתו.
- הרב ולדנברג מתייחס בדבריו לאותה "חיות עצמית" ותולה זאת בהגדרות של מוות וחיים. הוא מבאר שמי שאין לו כח נשימה עצמונית (דבר המעיד על כך שגם הלב כבר אינו פועל לבד) אין לו כבר חיות ולגביו קיים ההיתר להסיר המונע, ולצורך העניין אצלנו גם להפסיק פעולת מכוונות ההחייאה. הוא מקבל את הצעת מנהל בי"ח שע"צ שהמכוונות יהיו מחוברות לשעון שבת ופעולתם תופסק כעבור כמה שעות ואם יתברר שאין חיות עצמית לא יהיה חיוב לחברן.

הפרושים של הרב חיים דוד הלוי ושל הרב ולדנברג דומים והמשותף להם הוא שיש לבחון את מצב החולה ואם הוא אכן חמור מאוד, לכל שיטה כפי שמנסחת זאת, אז מותר להסיר גורמים שמעכבים המוות.

ד. פסיקת ההלכה

ראינו בדברי האחרונים שהבאנו לעיל שדברי הרמ"א מהווים בסיס לפסיקה בדיני גוסס והם מקובלים להלכה.

מצאנו בכל זאת כמה הסתייגויות מפסיקה לפי הרמ"א.

הבאנו לעיל את דברי הט"ז הסבור שאין להתיר להוציא המלח כי יש בזה תזוזה.

בדורנו, הרב גורן¹⁷ עסק בהרחבה בביאור דברי הרמ"א ופירושו דומה לדברי הרב חיים דוד הלוי. לדעת הרב גורן יהיה מותר לפי הרמ"א להפסיק טיפולים המאריכים גסיסתו של האדם. אולם הרב גורן סבור שאין לפסוק כך להלכה. הרב גורן נסמך על תשובת בית יעקב¹⁸ בדין גוסס בשבת הקובע שרק אם אכן נתיאשו הרופאים מלהצילו אין חובה לטפל בו. על סמך זה

16. ציץ אליעזר חלק יג סימן פט.

17. תורת הרפואה. האידרא רבה ומסורה לעם. ירושלים תשס"א. עמוד 54 והלאה.

18. עיין בדברי הרב גורן שם בהמשך עמוד 72 ועוד נדון בכך בהמשך.

פוסק הרב גורן שאסור להפסיק כל טיפול ומכשור שמחזיק את החולה בחיים כמו חמצן והזנה. אמנם מודה שאין חובה לחדשם אחרי שנסתיימו כי בגוסס אין חובה להחיותו.

קיים מקור חשוב נוסף קשור לפסיקת האחרונים וממנו עולים חידושים גם לגבי הבנת דברי הרמ"א וישומם.

נפסק בשולחן ערוך¹⁹:

"אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה מפקחין ובודקים עד חוטמו"

בביאור הלכה שם – מבאר שדין זה נכון בכל אחד מישראל אפילו חרש וקטן אף על פי שלא יבוא לקיים מצוות בזכות הצלתו²⁰ וגם בגוסס. ומבאר בביה"ל שמרוצץ גרוע יותר מגוסס ואף אותו מצילים וכל שכן גוסס.

בביאור הלכה לא מתייחס לזה כסתירה אך הדברים טעונים ביאור – אם נאמר שגוסס ומרוצץ הם מצבים דומים כיצד יתכן שמצד אחד נאמר שמצווה לחלל שבת עליו ומנגד נפסק שמותר להסיר המונע מותו הדברים נראים סותרים.

הסתירה הזו נידונה כבר בדברי האחרונים שהוזכרו קודם.

בבית יעקב²¹ דן בעניין הגוסס בשבת. הוא מביא דברי התוספות שמהם משמע שמחללים שבת עבור גוסס ודן בשאלה מדוע לא הובאו דבריהם להלכה. כמו כן מעמידם מול דין מסיר המונע ומתיר:

"אם יש רופא מומחה וסובר שאפשר לעשות לו רפואה שיחיה על ידה ויבריא – על זה מחללים את השבת, אבל לעשות רפואה עבור חיי שעה אין מחללין ואפילו בחול אסור לעכב יציאת הנפש".

נראה מדבריו שהחילוק הוא בין מי שיש סיכוי להצילו לבין מי שעתיד למות בקרוב ממש ואין דרך לעצור התהליך²².

19. אורח חיים סימן שכט סעיף ד.

20. בביה"ל מביא דברי המאירי שנתן טעם להיתר ההצלה – "שבאותה שעה ישוב ויתודה" ולפי זה אין מקום להציל מי שלא מסוגל לכך. אך הביה"ל כותב שזה טעמא בעלמא ואינו למעשה.

21. בית יעקב סימן נט.

22. הניסוח שהבאנו כאן יכול להתפרש במספר אופנים. ניתן להבין שעבור חיי שעה, חיים קצרים אך משמעותיים לא מחללים שבת. אך זה ממש סותר דברי השו"ע ועל זה חלק בשבות יעקב סימן יג וכתב "מי שבקיא ברפואה למנוע ממנו הגסיסה לפי שעה פשיטא דמותר לעשותו". ניתן לומר שכוונת הבית יעקב היא רק למצבים בהם כבר אין כל דרך לעצור את הגסיסה וכאשר זה תהליך בלתי הפיך אז אסור להתערב ויש להסיר המונע. כך עולה מדברי הבית יעקב בתשובה זו מעט לפני ישוב דברי התוספות הנ"ל: "מוחו מרוצץ יש לחוש לחיי שעה אבל גוסס אינו נכון לעכב יציאת הנפש".

מתוך מבוכה זו בדברי הבית יעקב מנסה הרב גורן שהזכרנו לעיל לחלק מעט אחרת ואומר "כל שיש סיכוי לרפא אותו ולהחזירו להכרה ולחיים ממש הוא שמחללין עליו את השבת. אבל כל שאין סיכוי לפי דעת הרופאים לרפא אותו כי אם להאריך גסיסתו... יש לאפשר לו למות מוות

גוסס נמצא בעיצומו של תהליך בלתי הפיך אותו אסור לנסות להאט או לעצור, לעומת זאת במקום בו ניתן למנוע תהליך הגסיסה הרי זה מותר. דין המרוצץ עוסק אם כן בחולה שעדיין אינו גוסס ולכן דינו שונה מדין הגוסס. באופן דומה לכך מבאר הרב מנשה קליין²³ שיש לחלק בין מצבים בהם אין תועלת בטיפול ואז יש להימנע ממנו לבין מצב בו הרופא סבור שיש סיכוי לריפוי "אם יש רופא לפנינו והוא סבור שאפשר לרפאותו והוא יהיה מן המיעוט שחייך... מותר ומצווה ליגע בו"^{24,25}.

- טבעי". הרב גורן רומז כאן שגוסס נמצא בתהליך בלתי הפיך שבתוכו כבר לא ניתן להגיע לחיים של כוונה. דברים דומים לכך נראה ביתר הרחבה בדברי הרב זלמן נחמיה גולדברג בהמשך.
23. שו"ת **משנה הלכות חלק יג** סימן ריט.
24. הרב קליין מפנה שם לדברי התוספות במסכת ע"ז והרמב"ן בתורת האדם כמקורות. לסברתו. הסוגיה אליה מכוון ודברי התוספות הנ"ל מהווים לפי הבנתי בסיס לפסיקת מו"ר הרב נחום רבינוביץ' בנושא זה ועל כן ארחיב בהם מעט.
- ככל הידוע לי הרב רבינוביץ' לא העלה דברים אלו על הכתב ומה שאציע כאן נאמר אך ורק לפי הבנתי ולפי מה ששמעתי.
- בגמרא במסכת ע"ז דף כז ע"ב דנים בדברי המשנה עוסקת בסכנה שבטיפול על ידי עובד כוכבים. "אמר ר' יוחנן ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהם, ודאי מת מתרפאין מהם. והאיכא חי שעה! ? לחיי שעה לא חיישינן".
- מבואר בגמרא שאם האדם עומד למות מותר לו להסתכן וללכת להתרפא אצל גוי. ואין לחשוש לכך שהגוי יתרגנו מיד ויפסיד חיי שעה שנותרו לו כי לחיי שעה לא חוששים. התוספות שם (ד"ה לחיי שעה) מקשים מהגמרא ביומא פה ע"א שם נתבאר דין ההצלה במפלות ומצילים אפילו בשביל חיי שעה. ותירו: "דהכא והתם עבדינן לטובתו, דהתם אם לא תחוש ימות והכא אם תחוש ולא יתפא מן העובד כוכבים ודאי ימות...".
- הרב קליין במשנה הלכות ועוד אחרים מפרשים שאם יש סיכוי קל בקלים להציל חיי האדם אז מותר אף לעשות פעולה שאולי מזיקה. דומני שמו"ר הרב רבינוביץ' מחדש על סמך דברי תוספות אלו יסוד נוסף – אנו מנסים לאמור מהו הדבר הטוב לאדם ומה שטוב לו נעשה ויש מצבים בהם טוב מותו מחיי ואז יהיה מותר להימנע מטיפול בחולה. כמובן שבשביל אומדן כזה צריך להעמיק בפרטי כל מקרה ולהבין המצב לאשורו (כל מה ששמעתי מהרב הוא רק לגבי הימנעות מטיפול ולא לגבי פעולה שתקצר חייו אפילו אם ייראה שזה טוב, פעולה כזו אסורה לכל הדעות).
- כאמור, דברים ברוח זו שמעתי ממו"ר לגבי חולה שמצבה היה קשה ומיואש, ראה גם דברי ידידי הרב ד"ר אושר כהן שכך שמע מרבינו. דבריו סוכמו בהרצאה בישיבת ברכת משה "דילמות הלכתיות של רופא" <http://www.ybm.org.il/upload/16%20vayechi.pdf>
- מקור נוסף בו עלתה סברה שמותר אפילו להזיז גוסס אם זה לטובתו מצאתי בכתב העת **אסיא** במאמר תגובה קצר שם מביא סברה זו בשם רב גדול שלא הצליח לאתר מה שמו ומכל מקום הציע בשמו ש"שהאסור להזיז גוסס הוא רק כשמתכוין לקרב מיתתו **אך לא כשמעונין בטובתו**" הרי לנו עוד דעה שסבורה שטובת הגוסס קובעת ועבורה מותר אף להזיזו ואולי לקרב מותו, כלומר אולי אפילו מתירה עשייה אקטיבית ולא רק שב ואל תעשה. דעה כזו אינה מקובלת למעשה על רוב הפוסקים עיין שם – הרב וונדר מאיר, הרב שטרן שמעון, טלטול גוסס למניעת ניוול המת. **ספר אסיא י**, עמ' 360 (2007).
- לסברה זו של טובת הגוסס עשויים להיות ישומים נוספים.
- מדברים אלו ניתן אולי יהיה ללמוד שמותר לטפל בחולים נוטים למות או גוססים במשככי כאבים כדי להקל על יסוריהם, מה שנראה באופן די ברור כמכוון לטובתם.
- ראה על כך גם תשובת הגרש"ז אויערבאך – שיכון כאבים שמקצר חיים. **ספר אסיא יא**, עמ' 8-3 (2008).
25. ראוי לציין כאן מה שעולה כבר מדברי השו"ע שבגוסס אסור לגעת וגם לטפל וממילא יש איסור בבדיקות כמו לחץ דם ודופק וכמובן בבדיקות דם.

הרב זלמן נחמיה גולדברג²⁶ דן בהרחבה בסתירה זו ומציע כמה דרכים לפיתרונה. דרכים בהם תלוי דינו של החולה הנוטה למות.

א. גישה ראשונה – "ההבדל הוא במצבו של החולה, אם החולה במצב שיש תועלת הארכת חייו... הוא בהכרח ויכול לחשוב ולרמוז לבני ביתו אז חל עליו הדין שהבאנו בדוגמא א [חילול שבת בשביל להציל], אבל אם הוא במצב שאין תועלת בחייו לשום דבר... כגון שהוא במצב של צמח או חוסר הכרה, חולה כזה אין מצוה להצילו [ולגביו קיים דין מסיר המונע].

החידוש כאן הוא גדול – בסתירה בין חובת ההצלה לבין הסרת המונע התירוץ הוא שחובת ההצלה היא חובה מוגבלת רק למי שיכול לעשות דבר מה בעל משמעות בחייו. מי שלא מסוגל לכך אין חובה להצילו וחלים עליו דיני גוסס. יש כאן לכאורה הרחבה של דיני הגוסס למצבים בהם החולה מחוסר הכרה ואינו מסוגל לפעילות בעלת תוכן ומשמעות, מוזכר אפילו צמח, מצב שקשה אפילו להגדירו כסופני במונחים המקובלים בימינו.

מיהו בעל דיעה זו ומהם מקורותיו?

נראה שזה הרב גולדברג עצמו²⁷!

הרב זלמן נחמיה גולדברג דן בחולה אנושה שאפסו הסיכויים להצילה והאם מותר לנתק מכוונת ההנשמה²⁸. תוך כדי דיון מבאר בהרחבה דברי הרמ"א ונוגע בסתירה שהזכרנו.

הרב גולדברג מחדש שם ש"דין הצלה לא נאמר על גוסס" ובהמשך מפרש שדין הצלה "לא נאמר אלא במקום שנהנה הניצול בהארכת ימיו וטוב לו שיאריכו ימיו". הרב גולדברג מביא כדוגמה לעשייה משמעותית שעוד יכול האדם לעשות ועבודה שווה להצילו – לצוות לביתו.

הרב גולדברג מביא לכך כמה מקורות ואחד מהם הוא בגמרא בעבודה זרה²⁹:

בענין זה ראה למשל מאמרו של פרופ' אברהם סופר אברהם, טיפול בגוסס וקביעת המוות, **ספר אסיא ג**, עמ' 467-473 (1982).

ראה גם תשובות הפוסקים האם מותר להזיז מיטתו של הגוסס בחדר המיון כדי לפנות מקום לאחרים: [הרב שלמה זלמן אויערבאך, הרב שמואל הלוי ואזנר, הרב שמחה בונם לייזרזון. שו"ת – הזות גוסס בחדר המיון. **ספר אסיא יא**, עמ' 11-9 (2008).

26. הכינוס הבינלאומי הראשון לרפואה אתיקה והלכה – **ספר הכינוס** עמודים 293-296.

הדברים סוכמו במאמר סביב המות **אסיא** ס"ג-ס"ד (כרך ט"ז, ג-ד) כסלו תשנ"ט.

27. **הערת העורך**: מהג"ר אביגדר נבנצל שליט"א שמעתי בזמנו כי זו דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, חותנו של יבל"א הגרד"ג גולדברג.

28. הפסקת הנשמה בחולה אנוש, הרב זלמן נחמיה גולדברג. **עמק הלכה – אסיא** חלק א', עמ' 64-83 (1985).

29. עבודה זרה דף יב ע"ב.

"אמר רב אידי בר אבין: האי מאן דבלע זיבורא – מחייה לא חי.
מיהו לשקיה רביעתו דתלא שמגז אפשר דחיי פורתא עד דמפקי
אביתיה"³⁰.

מגמרא זו ניתן ללמוד שדווקא אם יוכל לעשות פעולה משמעותית עבורו אנו מחויבים לנסות לדחות את מותו. לדעת הרב גולדברג אין סתירה בין דין מסיר המונע לבין הדין בהלכות שבת, הם עוסקים במצבים שונים. אדם שמרוצץ אך יתכן שעוד יעשה דבר משמעותי בחייו אנו חייבים לדחות את מותו. לעומתו, גוסס שכבר לא יעשה שום דבר משמעותי, אין בו חובת הצלה ואז חלים בו דיני מסיר המונע. מכלל הדברים אנו שומעים הרחבה משמעותית של דין הגוסס לאדם חולה המתקרב לקראת מותו כאשר הוא כבר לא בהכרח ואין סיכוי שיעשה בחייו פעולה בעלת משמעות. לכל הפחות ניתן לומר שדין מסיר המונע חל גם באנשים כאלו, ויש בכך צמצום של חובת ההצלה.

ב. הגישה השניה סבורה שיש לחלק בין מתן הצרכים הטבעיים כמו חמצן מים ותרופות אותם חייבים לתת לבין טיפולים שלא מוסיפים חיות לחולה אלא רק מעכבים יציאת הנשמה שאותם מותר להסיר. ההבדל היסודי כאן הוא אם כן בין סוגי הטיפול ולא בין החולים.

נראה שזו דעתו של הרב לוי יצחק הלפרין³¹ שחלק על דעתו של הרב זלמן נחמיה גולדברג שהבאנו לעיל. הרב הלפרין טען שבהצעתו של הרב גולדברג יש סכנה "יש בזה משום סכנה לפירצה גדולה. שלפי"ז יש לומר כי חולה כרוני חשוך מרפא רח"ל המצטער ביותר וממילא טוב מותו מחייו שיש למנוע ממנו מאכל ומשתה, ואולי גם בנולד בפיגור רח"ל יש למנוע ממנו דברים שע"י כך ימות". פרשנותו מנוגדת באופן מהותי לשיטת הרב גולדברג והוא מצמצם באופן ניכר את דין הגוסס. גם כאשר מדובר בגוסס מותר להימנע רק מטיפולים מסוימים שיעילותם אינה ברורה.

ג. הגישה השלישית – עליה אומר הרב גולדברג כי הסכימו גדולי הפוסקים מחלקת אף היא בין סוגי הטיפולים אך באופן אחר. טיפול שגרתי חובה לתת ויש להמשיך בו ולכן ממשיכים חמצן מזון ותרופות. מנגד אין חובה לעשות פעולות לא שגרתיות ולכן אין חובה לנתח את החולה הנוטה למות או לעשות בו החייה. הרב גולדברג דן שם בהרחבה בשאלה מהו טיפול לא שגרתי.

30. עיין **בנשמת אברהם** אורח חיים סימן שכט. סעיף ד שחש בקושי ממקור זה בגמרא והפנה שאלה זו לכמה מגדולי הפוסקים ועיין שם בתירוצים השונים.

31. עיין הערה 24. בהמשך גם פורסם מאמר המסכם את הויכוח בין הצדדים – הפסקת הנשמה מלאכותית בחולה אנוש כדי להציל חולה אחר. **עמק הלכה** – אסיא חלק ב', עמ' 183-206 (1989). שם גם נתבארה תשובת הרב גולדברג להשגות עליו.

כאן מכוון הרב גולדברג לשיטת הרב שלמה זלמן אויערבאך המחלק כך בין סוגי הטיפולים לחולה הנוטה למות³².

להגדרות השונות שהבאנו יש השלכות מעשיות בהלכות החמורות של חולים נוטים למות וגוססים. במאמר זה המטרה איננה לפסוק הלכות מעשיות ולכן רק אסכם כאן את המשמעות הכללית של ההגדרות שהבאנו.

חלק מהדעות מרחיבות את דיני הגוסס ומחילות את עקרונות מסיר המונע על חולים רבים במצב סופני, בחלק המקורות אף הוזכר חולה מחוסר הכרה או צמח. כך ראינו בשיטת הרב זלמן נחמיה גולדברג ואולי גם הרב גורן שמסכים לכך. לפי דרך זו בחולים סופניים יהיה אולי מקום להימנע מטיפולים שונים. יש מצבים בהם אפילו יהיה מותר להפסיק טיפול שהוחל³³.

לפי דרך זו יתכן שבחולים סופניים שאינם נמצאים בהכרה ואינם מסוגלים לפעילות קוגניטיבית בסיסית יהיה מותר להימנע מלהצילם. כמובן שבכל מקרה כזה יש לעיין לגופו. דוגמא שכיחה יחסית למצב כזה היא בחולה סובל עם דמנציה מתקדמת שנוקק לטיפול מיוחד כדי להחיותו³⁴.

מנגד יש שצמצמו את מאוד את הגדרת הגוסס וגם את הגדרת הטיפולים מהם ניתן להימנע. מדובר רק על טיפול בדרך הסגולה ורק ממש בסוף החיים, כך ראינו בשיטת הרב לוי יצחק הלפרין.

שיטת הגרש"ז אויערבאך מגדירה באופן אחר את הטיפולים מהם ניתן להימנע ומרחיבה אותם לכל טיפול שהוא לא שגרתי. יתכן שהגרש"ז אויערבאך גם מרחיב את הגדרות הגוסס כי נעזר בהגדרות האלו של מסיר המונע לצורך ביאור הדין בכל חולה סופני. לא נדון כאן בהגדרת חולה סופני אך בדרך כלל מקובל שמדובר בכמה חודשים³⁵ ואם כן לכאורה אף לפי הגרש"ז אויערבאך יש הרחבה גם של דיני הגוסס וגם של הטיפולים מהם ניתן להימנע. שיטתו היא כעין דרך ביניים בין ההגדרות שהובאו לפניו. שיטתו מהווה בסיס לפסיקה בדיני החולה הנוטה למות והדים לה ניתן לשמוע בחוק החולה הנוטה למות שחוקק בישראל³⁶.

32. שיטת הגרש"ז נתבארה במקומות רבים. עיין **מנחת שלמה** סימן צא כד. ועיין בנשמת אברהם יורה דעה סימן שלט שמביא הדברים בשמו בהרחבה.

33. כדי להקל על סבל כפי שמציע הרב חיים דוד הלוי במאמרו **בתחומין** שהזכרנו לעיל. ואולי אפילו כדי להציל חולה אחר כפי שנדון בתשובה של הרב זלמן נחמיה גולדברג.

34. ניסיתי לדון בכך לאחרונה במאמר – החייתם והנשמתם של חולים בדמנציה מתקדמת, **תחומין לא** עמוד 63 ואילך.

35. ראה למשל "זכותו של חולה סופני לסרב לטיפול רפואי על פי ההלכה" תקציר מעבודת גמר של הרב ד"ר יעקב גניזי לצורך קבלת תואר ד"ר לרפואה.

http://jtv.co.il/mamarim/d_terminal_h.htm

36. הבסיס ההלכתי להצעת "חוק החולה הנוטה למות". פרופ' אברהם שטינברג. **אסיא** עא-עב, שבט תשס"ג (ינואר 2003) כרך יח, ג-ד.